

P. J. J. van Thiel

Het Rijksmuseum in het Trippenhuis, 1814–1885 (III)*: De plattegronden van 1823 en 1875 en een verworpen plan voor de bouw van een tuinzaal van 1854

De verbouwing van het Trippenhuis door Van der Hart heeft een hele reeks plattegronden opgeleverd maar uit de lange periode, dat het museum feitelijk in het Trippenhuis was gevestigd, zijn er maar een paar bewaard gebleven: twee uit 1823 (begane grond en derde verdieping) en vier uit 1854 (eerste verdieping en geplande tuinzaal). Een complete serie plattegronden van alle verdiepingen werd tegen het einde van de Trippenhuisperiode gemaakt, waarschijnlijk in 1875, maar die is zoek en vermoedelijk verloren gegaan.

Al deze latere plattegronden zijn als aanvulling op het materiaal van Van der Hart van belang, omdat de verdeling van de ruimte tussen Museum en Instituut en de indeling van de museumruimte in de loop der jaren veranderingen hebben ondergaan. Bovendien wordt in correspondentie, inventarissen en bestekken gerefereerd aan nummeringen, die zonder contemporaine plattegronden niet goed zijn te volgen. Het betreft verschillende nummeringssystemen: in 1823 nummerde Apostool de verdiepingen van 1 t/m 5 (zoals Van der Hart had gedaan in 1814) en de vertrekken van het Museum en van het Instituut op de begane grond en de drie verdiepingen van 1 t/m 12; een inventaris van 1857 komt via een andere telling tot een nummering van 1 t/m 15; het onderhoudsbestek over de jaren 1876–1878 duidt de verdiepingen van de kelder t/m de derde verdieping aan met de letters A t/m E en

nummert de vertrekken per verdieping. De beide plattegronden van 1823 zijn te danken aan een conflict. Het Kabinet van Natuurlijke Historie, dat sinds 1817 gevestigd was geweest in de grote voorzaal op de derde verdieping, werd in 1820 ingevolge een besluit van de koning overgebracht naar Leiden. Apostool nam de vrijkomende ruimte toen in gebruik als bergplaats voor schilderijen (afb. 1, kamer nr. 12). Aan de achterkant had hij op die verdieping twee vertrekken in gebruik (afb. 1, kamer nr. 9 en 10): één voor het herstellen en schoonmaken van schilderijen en tevens ter berging van een aantal portefeuilles van het Prentenkabinet (blijkens een aantekening op de plattegrond van Van der Hart uit 1814 was dit kamer nr. 9; zie het vorige artikel, afb. 16) en één als 'Schilderkamer', waarin jonge schilders konden kopiëren en hun tekenafels of ezels konden opbergen. Het Instituut had daar aan haar kant (zuidkant) een beschot geplaatst en bewaarde in die afgetimmerde ruimte haar verzameling Maten en Gewichten (afb. 1, kamer nr. 11)¹.

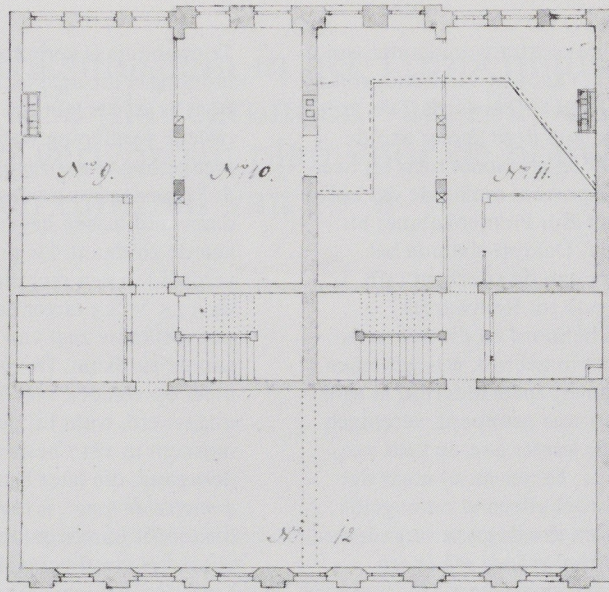
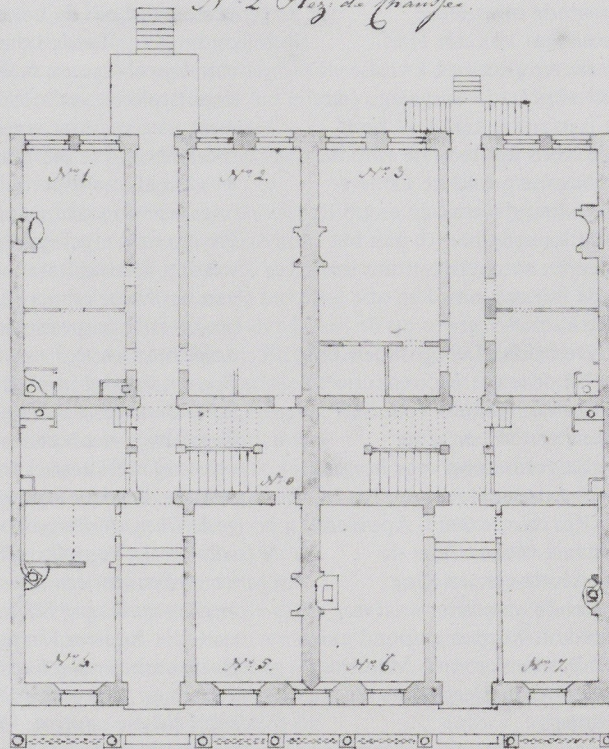
Toen het Kabinet van Natuurlijke Historie uit Amsterdam was vertrokken nam de Eerste Klasse van het Instituut zich voor zelf een dergelijk kabinet aan te leggen. Eerst claimde men daarvoor de grote achterkamer op de begane grond aan de kant van het Museum (afb. 1, kamer nr. 2), die Apostool al in 1816 in gebruik had genomen voor het Prentenkabinet. Aanvankelijk was deze

kamer bestemd geweest tot woonkamer van de directeur van het kabinet van Natuurlijke Historie, prof. C. G. C. Reinwardt. Die, zo beweerde men nu, zou deze kamer aan de Eerste Klasse hebben afgestaan toen hij naar Batavia vertrok. Apostool ontkende dat en weigerde pertinent zijn Prentenkabinet uit die kamer te halen. Daarop claimde het Instituut de kamer aan de voorkant (afb. 1, kamer nr. 5), die ook tot Reinwardts appartement had behoord en die ook voor het Prentenkabinet in gebruik was genomen. Men wilde die kamer, zoals indertijd al eens door Van der Hart was geopperd, verenigen met de belendende kamer aan de kant van het Instituut (afb. 1, kamer nr. 6) maar dat was volgens Apostool alleen al onmogelijk, omdat in het midden van de grote vergaderzaal daarboven een kachel stond, *zynde een pedestal met een marmere groep kinderen, waarvan de rook door een gemetzeld kanaal door de vloer in een buiten de zaal gelegen schoorsteen geleid wordt*. Dit was het in het vorige artikel genoemde ingenieuze verwarmingssysteem van Van der Hart. De minister, aan wie Apostool de kwestie tenslotte in januari 1823 had voorgelegd (de zojuist geciteerde passage is aan deze brief ontleend)², besloot reeds op de 31ste van die maand, dat op de begane grond de kamers 2 en 5 met de verbinding daartussen en op de derde verdieping de kamers 9 en 10 aan het Museum behoorden en aan het Instituut de kamers 3 en 6 op de begane grond en alle ruimten behalve de kamers 9 en 10 op de derde verdieping. De beide plattegronden vormen de bijlage bij deze correspondentie³. Apostool behield dus zijn kamers voor het Prentenkabinet maar verloor de grote voorzaal op de derde verdieping voor berging van schilderijen. Al spoedig bleek, dat het Instituut niets met die ruimte deed. Apostool trok er dus opnieuw in, ditmaal met de voortdurend toenemende verzameling schilderijen van levende meesters, waarvan slechts een gedeelte kon worden getoond aan de wanden van het Prentenkabinet. Maar in 1829 kreeg hij opdracht, die bergplaats nu definitief te ontruimen⁴. De plattegronden van Van der Hart geven in het algemeen precies aan, wat er aan het

Trippenhuus is verbouwd en hoe de nieuwe indeling er uitzag. Eén belangrijke verandering staat er echter niet op: in de voorzaal op de tweede verdieping was een scheidingswand met getoogde doorgang aangebracht tussen de muur tegenover de raamwand en de damwand tussen het tweede en derde raam aan de zuidkant. De grote zaal werd daardoor verdeeld in een rechthoekige zaal van ca. 17,5 × 8,5 meter aan de noordkant en een vierkante zaal van ca. 7,5 × 8,5 meter aan de zuidkant. De tweedeling van deze zaal moet op verzoek van Apostool in 1816 zijn uitgevoerd, want bij de opening van het museum in 1817 bestond die situatie al⁵. De doorgang, die later is omschreven als een *gemetzelde toog*⁶, is te zien op twee tekeningen die Gerrit Lamberts omstreeks 1835 van die voorzalen heeft gemaakt⁷.

Later zou het museum in toenemende mate te kampen krijgen met ruimtegebrek maar aanvankelijk had men daar nog niet zoveel last van. De twee aderlatingen, die de verzameling in de negentiende eeuw heeft ondergaan, hadden dan ook niet met het ruimteprobleem te maken. In 1828 werden 38 depotstukken verkocht om met de opbrengst werk van nog niet vertegenwoordigde meesters aan te kunnen kopen⁸. In 1838 werden alle schilderijen van levende meesters, ongeveer 60 stuks, overgebracht naar Paviljoen Welgelegen in Haarlem waar ze werden verenigd met eenzelfde verzameling van het Mauritshuis; daarbij ging het primair om de stichting van een museum van moderne kunst⁹.

Toen Apostool in 1844 was opgevolgd door J. W. Pieneman en er een Commissie van Toezicht in het leven was geroepen, moest er een vergaderkamer komen. Men bestemde daartoe *het door eene toog afgescheiden gedeelte ter linkerzyde van de bovenste voorkamer tot welks afsluiting alleen behoeft het stellen van een deur met eenig beschotwerk in genoemde toog*¹⁰. Dat was dus de vierkante zaal, die Apostool in aanvulling op Van der Harts verbouwing had laten uitvoeren. Pieneman had veel kritiek op de inrichting, zoals hij die aantrof. Hij vroeg en verkreeg toestemming het nodige te veranderen. In verband daarmee werd in 1845 een tweede

N° 5.N° 2 Bourg de Crainjean.

Afb. 1 (links). Plattegrond van de begane grond (onderaan) en van de derde verdieping (bovenaan), 1823. Rijksmuseumarchief.

afscheiding gemaakt in dezelfde zaal: *Voorts wordt besloten om, teneinde alsnu met de werkzaamheden omtrend de verzameling zelve te kunnen voortgaan, om eene meerdere doeltreffende plaatsing der schilderijen daartestellen, het voorstel te doen tot plaatsing van een schot in de bovenzaal*¹¹. De scheidingswand kwam te staan tussen de muur tegenover de raamwand en de damwand tussen het tweede en derde raam aan de noordkant. De zaal was voortaan dus verdeeld in drieën: een middengedeelte met drie ramen (ca. 10 × 8,5 meter) geflankeerd door twee vierkante ruimten met elk twee ramen (ca. 7,5 × 8,5 meter).

Toen de Commissie van Toezicht in 1847 werd vervangen door de Raad van Bestuur werd de vergaderkamer verplaatst naar de begane grond, waardoor de zaal weer voor museaal gebruik beschikbaar kwam. Beneden betrok men de voorkamer rechts van de noordelijke of museumingang (afb. 1, kamer nr. 5), die bij het Prentenkabinet behoorde en die sinds 1844 ook was gebruikt als spreekkamer van de directeur. Deze kamer werd voortaan de Raadkamer genoemd. De Raad vergaderde er eens per maand 's avonds om acht uur.

In de geschiedenis van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, zoals het Instituut sinds 1814 officieel heette, markeert het jaar 1851 een eindpunt en tevens een nieuw begin. Het Instituut werd toen opgeheven en de Koninklijke Akademie van Wetenschappen gesticht¹². Het Instituut heeft vier klassen gekend: de Eerste Klasse (wis- en natuurkunde), de Tweede (Hollandse taal- en letterkunde), de Derde (geschiedenis en oudheden) en de Vierde (beeldende kunst en muziek); de nieuwe akademie had aanvankelijk slechts een enkele afdeling voor wis- en natuurkunde, waaraan in 1855 een tweede werd toegevoegd voor taal- en letterkunde en geschiedkundige en wijsgerige wetenschappen.

Deze reorganisatie had grote gevolgen voor de samenwoning met het Museum. De vier klassen hadden altijd elk apart om de veertien dagen hun besloten vergaderingen gehouden in de zgn. Klassikale Kamer: de

zuidelijke hoekkamer aan de achterkant op de eerste verdieping (nu Bilderdijskamer). Voor de openbare jaarvergaderingen van de vier klassen gezamenlijk was de grote voor- of Rembrandtzaal op de eerste verdieping gebruikt, welke zaal dan enige tijd gesloten werd voor het publiek. Al die vergaderingen hadden de nodige last veroorzaakt. Het gebouw was gehorig en het gestommel van museumbezoekers in de zaal boven de Klassikale Kamer was ondanks het leggen van een vloerkleed dermate storend gebleven, dat het museum erin had toegestemd die te sluiten tijdens de vergaderingen. De jaarvergaderingen hadden het museum telkens weer veel zorg gegeven maar men had er mee leren leven. Na de oprichting van de Akademie in 1851 werd de overlast onduidelijk. Het ledental, dat in 1855 door de uitbreiding met een tweede afdeling nog aanzienlijk zou toenemen, was veel te groot voor de Klassikale Kamer. Alle vergaderingen moesten daarom in de Rembrandtzaal worden gehouden, aanvankelijk eens per maand en sinds 1855 tweemaal per maand. 's Winters werd er dan uiteraard flink gestookt. Dat leidde al onmiddellijk tot grote problemen, want na afloop van die vergaderingen hadden *belangryke en altyd gevaarlyke herstellingen aan veele schilderyen en voornamelyk aan de meesterstukken van Rembrandt en Van der Helst ... moeten plaatshebben*¹³.

Eind december 1853 stuurde de Raad van Bestuur brieven over deze kwestie aan het Bestuur van de Akademie, aan B & W van Amsterdam en aan de minister¹⁴. Het veelvuldig vergaderen had ruïneuze gevolgen voor de schilderijen. Door het overmatig verwarmen van de zaal tijdens de vergadering van 24 december was de vernis van de kort tevoren gerestaureerde *Schuttersmaaltijd* van Van der Helst gebarsten en hetzelfde euvel was bij andere schilderijen geconstateerd. Tot overmaat van ramp wilde de Akademie nu een tweede kachel in die zaal plaatsen. De Raad wenste geen verantwoordelijkheid te dragen voor de gevolgen daarvan. Begin 1854 bereikte dit conflict zijn hoogtepunt door de meer dan irritante houding van de leden van de Akademie. De Raad schreef

daarover aan de minister en stuurde een afschrift aan B & W van Amsterdam¹⁵. *De spotterny by gelegenheid van eene der laatstgehoudene openbare vergaderingen van genoemde Akademie door een harer leden, over de veroorzaakte beschadiging aan de Schuttersmaaltyd van Van der Helst, gevoerd, heeft de zorg van den Raad voor verder bederf der schilderyen niet verminderd, en doet hun vreezen dat, uit de voortdurenden zamen wooning van twee instellingen, zoo geheel vreemd in geest en strekking als de koninkl. Akademie van Wetenschappen en 's Rijks Museum blyken te zyn, in het vervolg ernstige verwickelingen zouden kunnen voortvloeyen.* Het schijnt, dat een lid van de Akademie bij die gelegenheid de aardigheid heeft gehad een gefingeerd schoorsteenbrandje te veroorzaken, waardoor de Rembrandtzaal in rookwolken werd gehuld¹⁶. Voor de Raad was de maat nu vol. Men verlangde van de minister een definitieve oplossing. De Akademie moest een eigen gebouw krijgen, zodat het Museum zou kunnen beschikken over het hele Trippenhuys en als dat niet mogelijk zou zijn, dan bleef er nog maar één andere en trouwens veel betere oplossing over: een nieuw gebouw voor het Rijksmuseum met zijn kostbare verzameling die op 3 à 4 miljoen werd geschat. De gedachte aan een nieuw museumgebouw is sindsdien niet meer losgelaten¹⁷.

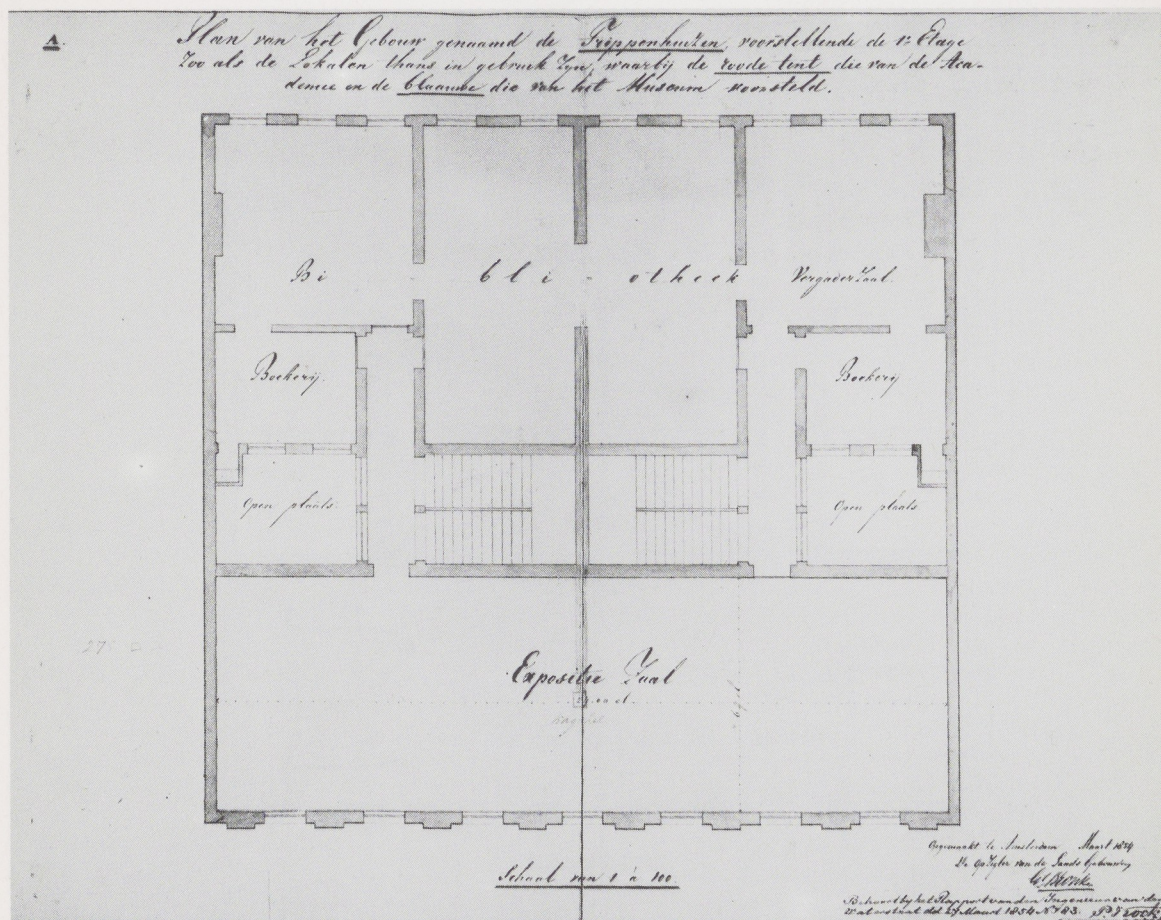
Eind maart 1854 had de minister nog steeds niet op die brief gereageerd, zodat de Raad om antwoord verzocht, te meer omdat men inmiddels met schrik had horen verluiden over het voornemen om de Akademie uit te breiden met een afdeling voor letteren en geschiedenis¹⁸. Moest de Rembrandtzaal nu al 4 à 5 dagen per maand gesloten worden, straks zou die zaal praktisch permanent dicht moeten blijven. *De Leden van den Raad kunnen by deze gelegenheid niet verbergen dat het Hen diep grieft dat de Kunsten in het algemeen en de beeldende in het byzonder, by de anders zeer regtvaardige maatregel ten aanzien der letteren en geschiedenis geheel worden ter zyde gesteld, en men uit door Uwe Excellentie gebezigde woorden moet opmaken, dat de Kunsten in Nederland, geen karakter, geen aanzien en geene bescherming toekomen,*

en dat zy daarom by de rehabilitatie van de andere takken van hogere geestbeschaving zyn uitgesloten. Dat was pittige taal, via de minister van Binnenlandse Zaken in feite gericht aan het adres van eerste minister Thorbecke en gesteld in een toonaard die veel wegheeft van De Stuers' latere aanklacht *Holland op zijn smalst* (1873), waarin hij diezelfde Raad nota bene zou beschuldigen van verregaande laksheid.

Toch had de minister intussen niet stilgezeten. In april kwam hij met een voorstel tot uitbreiding van het Trippenhuys in de tuin. De Raad zag daar wel iets in maar betreurde het, dat daarmee het idee van een eigen gebouw voor de Akademie of voor het Museum van de baan was. De minister had overleg gepleegd met de Commissaris van de Koning in Noord-Holland Van Ewyck en opdracht gegeven aan de ingenieur van de Waterstaat in Noord-Holland Kock om een ontwerp te maken en dit in te dienen via Van Ewyck¹⁹. Per brief van 14.4.1854 zond de minister het rapport van Kock met begroting en plattegronden aan de Raad van Bestuur ter beoordeling²⁰.

Kock had twee verschillende oplossingen bedacht. Zijn plattegrond A (afb. 2) geeft de bestaande situatie op de eerste verdieping weer: de voorzaal, die tevens fungeerde als vergaderzaal van de Akademie, en de noordelijke gang vormen het terrein van het museum, de rest is het gebied van de Akademie. Aangezien de academische vergaderingen doorgaans door niet meer dan 90 à 100 personen werden bezocht, zou als eerste mogelijkheid de voorzaal in tweeën gedeeld kunnen worden, zoals aangegeven op plattegrond B (afb. 3). De afscheiding zou in hout worden uitgevoerd. De vergaderzaal zou dan aan de zuidkant komen en drie ramen hebben; het museum zou de beschikking houden over het resterende gedeelte van de zaal met vier ramen. Ter compensatie voor de afgestane ruimte zou het museum de noordelijke hoekkamer met belendend kabinet aan de achterkant krijgen, welke deel uitmaakte van de bibliotheek. Deze oplossing zou f3000 kosten. De uitbreiding in de tuin kon, zoals plattegrond C (afb. 4) aangeeft, het best aan

Afb. 2. Plattegrond van de eerste verdieping, 1854.
A: bestaande indeling volgens ing. Kock. Den Haag,
Algemeen Rijksarchief.

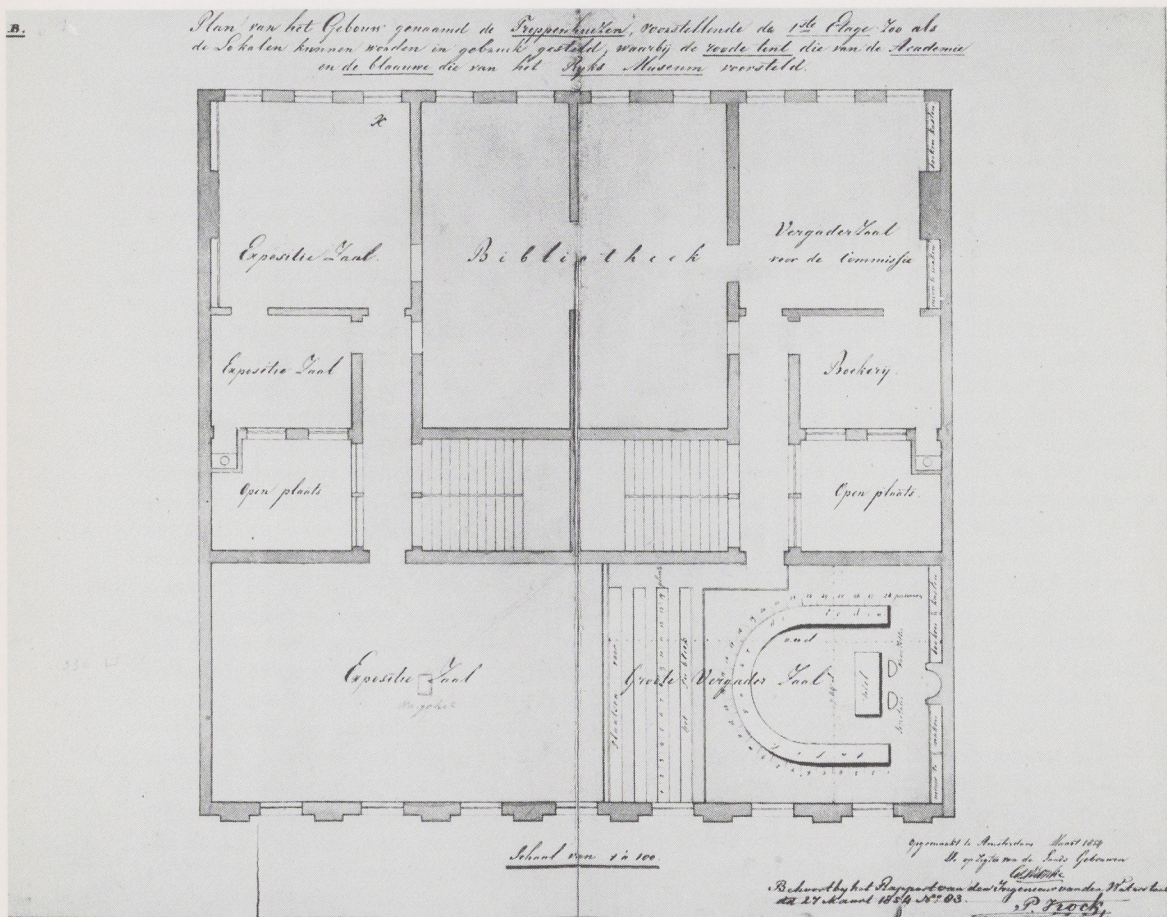
de museumkant plaatsvinden, omdat men dan op rijksgrond bleef. Het gebouw in de tuin, dat met een overdekte gang zou worden verbonden met het hoofdgebouw, zou een schilderijenzaal bevatten van 11,2 m lang, 6,6 m breed en 3,35 m hoog, welke door matglas getemperd bovenlicht zou krijgen. Aan het einde van deze zaal zou een dwarsgeplaatste ruimte komen als prentenkabinet, 6,6 m lang, 4,2 m breed en 2,8 m hoog, met drie ramen aan de zuid-oostkant. Dat zou f21 820 gaan kosten. Het gebouw zou ook in twee verdiepingen kunnen worden uitgevoerd. In dat geval zou de Akademie op de eerste verdieping kunnen vergaderen. Van Ewyck, die deze voorstellen aan de minister had doorgestuurd, prefereerde de

eerste mogelijkheid, omdat die het goedkoopst was. Maar met het oog op brandgevaar zou hij de afscheiding liever zien uitgevoerd als gemetselde muur dan als dubbel beschoot. Volgens Kock zou zo'n muur echter te zwaar worden.

In zijn begeleidende brief aan de Raad van Bestuur schreef de minister: *Een nieuw gebouw voor het Museum op uitgebreide schaal zou te groote kosten veroorzaken, en een andere behuizing voor de Akademie was niet te vinden. Wat de ontwerpen van Kock betreft, gaf hij als zijn mening: Het voorstel om de groote Zaal in tweeën te scheiden en de Akademie in de eene helft te doen vergaderen, acht ik geheel onaannemelijk. De vergaderruimte was te klein en bovendien*

Afb. 3. Plattegrond van de eerste verdieping, 1854.
B: voorgestelde wijziging van de indeling volgens
ing. Kock. Dit voorstel werd in 1855 uitgevoerd maar de
scheidingswand werd één raam verder naar links
geplaatst. Den Haag, Algemeen Rijksarchief.

Afb. 4 (rechts). Plattegrond van de begane grond, 1854.
C: voorstel voor tuinzal volgens ing. Kock. Den Haag,
Algemeen Rijksarchief.

zou de Akademie ongetwijfeld bezwaar maken tegen het afstaan van de hoekkamer, want dat betekende in feite opsplitsing van de bibliotheek. Hij koos dus voor nieuwbouw in de tuin (zonder verdieping) maar stelde zich voor, dat de tuinzal dan de vergaderzaal van de Akademie zou worden, zodat de voorzaal uitsluitend ter beschikking van het museum zou komen. Gaarne vernam hij de mening van de Raad.

De Raad kwam met een alternatief, dat aansloot bij de reeds door Kock geopperde mogelijkheid van nieuwbouw in twee verdiepingen²¹. Een plattegrond van dit plan werd bijgevoegd (afb. 5). De Raad was het geheel eens met de minister, dat plan B voor beide partijen versnippering van ruimte zou

betekenen. Wat plan C betrof, zag de Raad tal van bezwaren. Er zou geen verband bestaan tussen het museum op de eerste en tweede verdieping van het hoofdgebouw en de zaal op de begane grond in de tuin. De ontworpen zaal was slecht van verhouding en het licht zou op de bezoekers vallen in plaats van op de schilderijen. De kunstzaal in *de Maatschappij Arti et Amicitiae alhier is de best verlichte expositiezaal by den Raad bekend, het systema van verlichting daar aangewend moet hy dus ten sterkste voor de nieuw te bouwen zaal aanbeveelen*²². Behalve de zaal keurde de Raad ook het vertrek voor het prentenkabinet af.

De oplossing die de Raad voorstelde, was inderdaad veel beter, al mag men zich

achteraf gelukkig prijzen, dat de bebouwing van de tuin tenslotte niet is doorgedaan. De Raad plaatste de twee verdiepingen hoge nieuwbouw over de volle breedte van beide tuinen op 9,5 m afstand evenwijdig aan het hoofdgebouw, zodat het bouwsel geen licht zou wegnemen in het oude gebouw. Zo zouden twee zalen ontstaan, elk 17,5 m lang en 6,7 m breed. De benedenzaal zou vergaderzaal van de Akademie zijn en via een gang worden verbonden met de zuidelijke helft van het hoofdgebouw. De bovenzaal met bovenlicht zoals in Arti zou door een overdekte lichtbrug(?) rechtstreeks worden verbonden met de museumzaal op de eerste verdieping van het hoofdgebouw. De nieuwbouw zou zoveel mogelijk uit staal en steen moeten worden opgetrokken. Er zou buiten het gebouw worden gestookt en de warmte zou door lucht- of waterbuizen in de muren worden geleid. Op die manier zou het museum behalve de gehele voorzaal op de eerste verdieping (25 × 8 m) er nog een fikse zaal met bovenlicht (17,5 × 6,7 m) bij krijgen.

Het plan van de Raad volgde de ambtelijke weg terug en zou aan het einde daarvan sneuvelen. De Commissaris van de Koning kwam het denkbeeld van de Raad *voorshands voor, zich in menig opzigt aan te beveelen*. Maar ingenieur Kock berekende, dat het – mits deskundig uitgevoerd – f 37 079 zou gaan kosten en voor dat geld kon men in Amsterdam wel een huis kopen waarin de Akademie zou kunnen vergaderen, vond hij. Van Ewyck zond het rapport naar de minister met de mededeling, dat hij Kock's zienswijze deelde, al dacht hij dat het niet zou meevallen om voor dat bedrag een geschikt pand in Amsterdam te vinden²³. De minister, tenslotte, deelde de Raad mee, dat hij afzag van het uitbreidingsplan, en ten einde raad verzocht de teleurgestelde Raad hem in maart 1855 dan toch tenminste terug te keren tot oplossing B: deling van de Rembrandtzaal en toewijzing aan het Museum van de noordelijke hoekzaal. Ofschoon de minister juist dit plan een jaar tevoren categorisch van de hand had gewezen, ging hij daarmee nu akkoord²⁴. Over de uitvoering van deze ingrijpende verandering geeft het door de Waterstaat

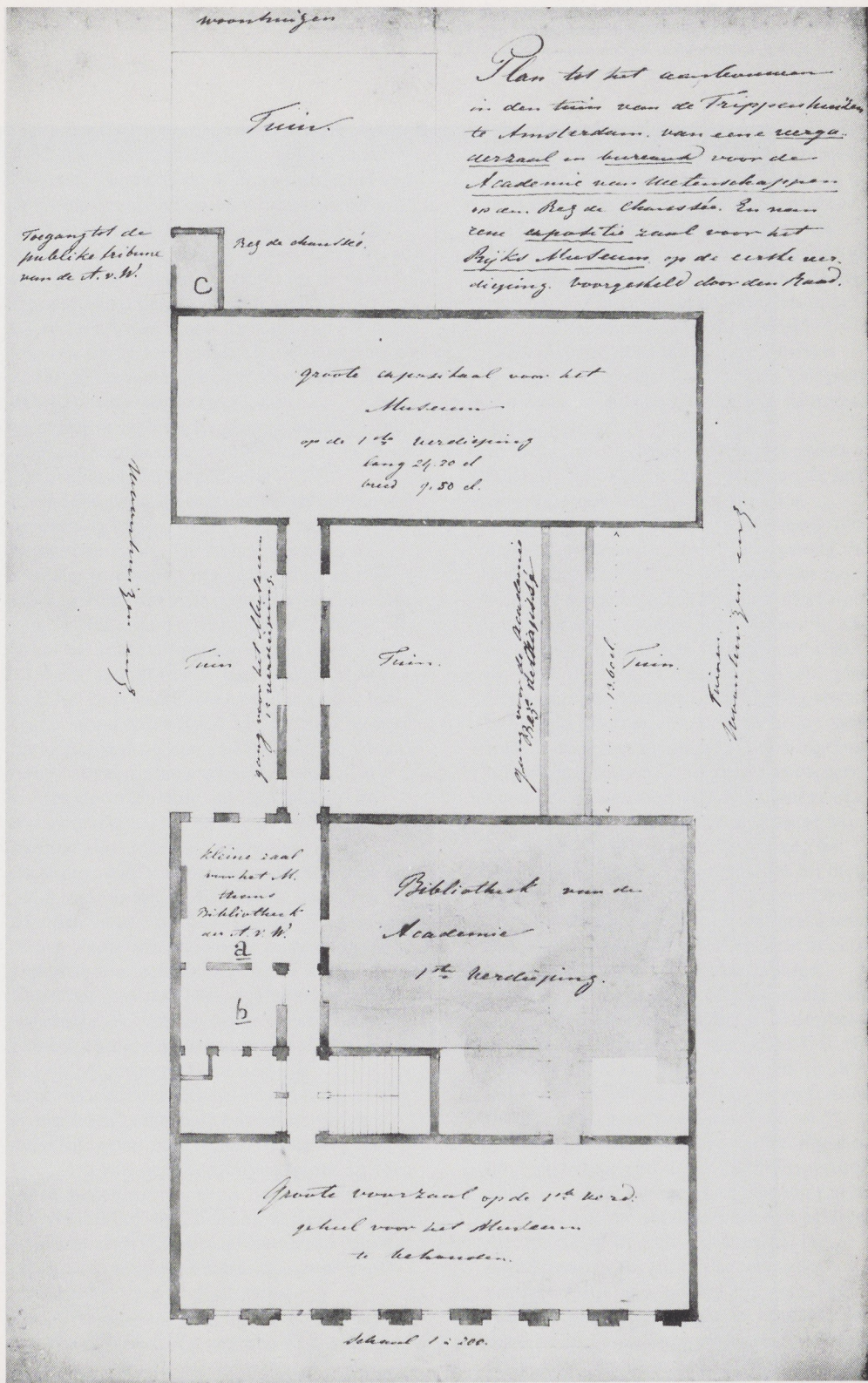
Afb. 5 (rechts). Plattegrond van de eerste verdieping, 1854. Voorstel voor tuinzaal volgens de Raad van Bestuur. Den Haag, Algemeen Rijksarchief.

opgestelde *Bestek wegens uitvoering van eenige buitengewone vernieuwingen en het gewoon dagelijks onderhoud*, dat van 19 juli 1855 dateert en gold voor drie jaar, gedetailleerde informatie²⁵. Volgens § 24, waarin het werk wordt beschreven als onderdeel van de voor de Akademie uit te voeren werkzaamheden, moest er *in de zoogenaamde Rembrandtzaal worden gemaakt een scheidingsbeschoot of latten muur, waartegen eene gaanderij ingericht tot zitplaatsen voor het publiek geheel volgens te geven teekening*²⁶. In § 4 staat wat er aan de kant van het museum moest gebeuren. Het beschoot moest aan deze kant worden behangen, *waartoe de geheele oppervlakte, inhoudende ongeveer 36 vierkante el met best Engelberger linnen te bespannen, met grondpapier te beplakken en te behangen met behangselpapier overeenkomstig het bestaande monster met daarbij behorende randen*. De opleveringsdatum was gesteld op 1 november 1855.

Wat dit bestek merkwaardigerwijs niet aangeeft, is de plaats waar dit beschoot moest komen te staan. De juiste plek blijkt uit een latere interieurfoto, die ik in ander verband zal publiceren. De separatie kwam te staan ter hoogte van de damwand tussen het derde en vierde raam aan de noordkant. Vergeleken bij voorstel B van Kock ging het museum er uiteindelijk dus één raam op achteruit ten voordele van de Akademie: de vergaderzaal kreeg vier ramen, de Rembrandtzaal drie. De *Schuttersmaaltijd* van Van der Helst, die altijd op 25 m afstand tegenover de *Nachtwacht* had gehangen, werd tegen het nieuwe beschoot geplaatst op ruim 10 m van Rembrandt's schilderij.

Ter compensatie kreeg het museum nu de noordelijke hoekkamer aan de achterkant, die voortaan zou bekend staan als de Staalmeesterszaal, en het belendende kabinet naast de binnenplaats. Die zaal was in februari 1856 bijna klaar om te worden ingericht²⁷.

In 1857 deed P. L. Dubourcq, het actiefste lid van de Raad van Bestuur, een *Voorstel tot het plaatsen van schotten op de voorzalen der tweede verdieping van het Rijks Museum te Amsterdam*²⁸, dat nog hetzelfde jaar werd

Plan tot het aanteekenen
 in den tuin van de Trippenhuizen
 te Amsterdam, van een verga-
derzaal en bureau voor de
Academie van Wetenschappen
 in den Reg de Chanciers. En van
 een expositie zaal voor het
Rijks Museum op de eerste ver-
 dieping, voorgesteld door den Prins.

Toegang tot de
 publieke bibliotheek
 van de St. v. W.

Reg de chanciers

C

grote vergadering van het
 Museum
 op de 1ste verdieping
 lang 24,30 el
 breed 7,50 el.

Museum van de St. v. W.

Tuin

Tuin

Tuin

Museum van de St. v. W.

kleine zaal
 van het M.
 van de St. v. W.
 Bibliotheek
 van de St. v. W.

a

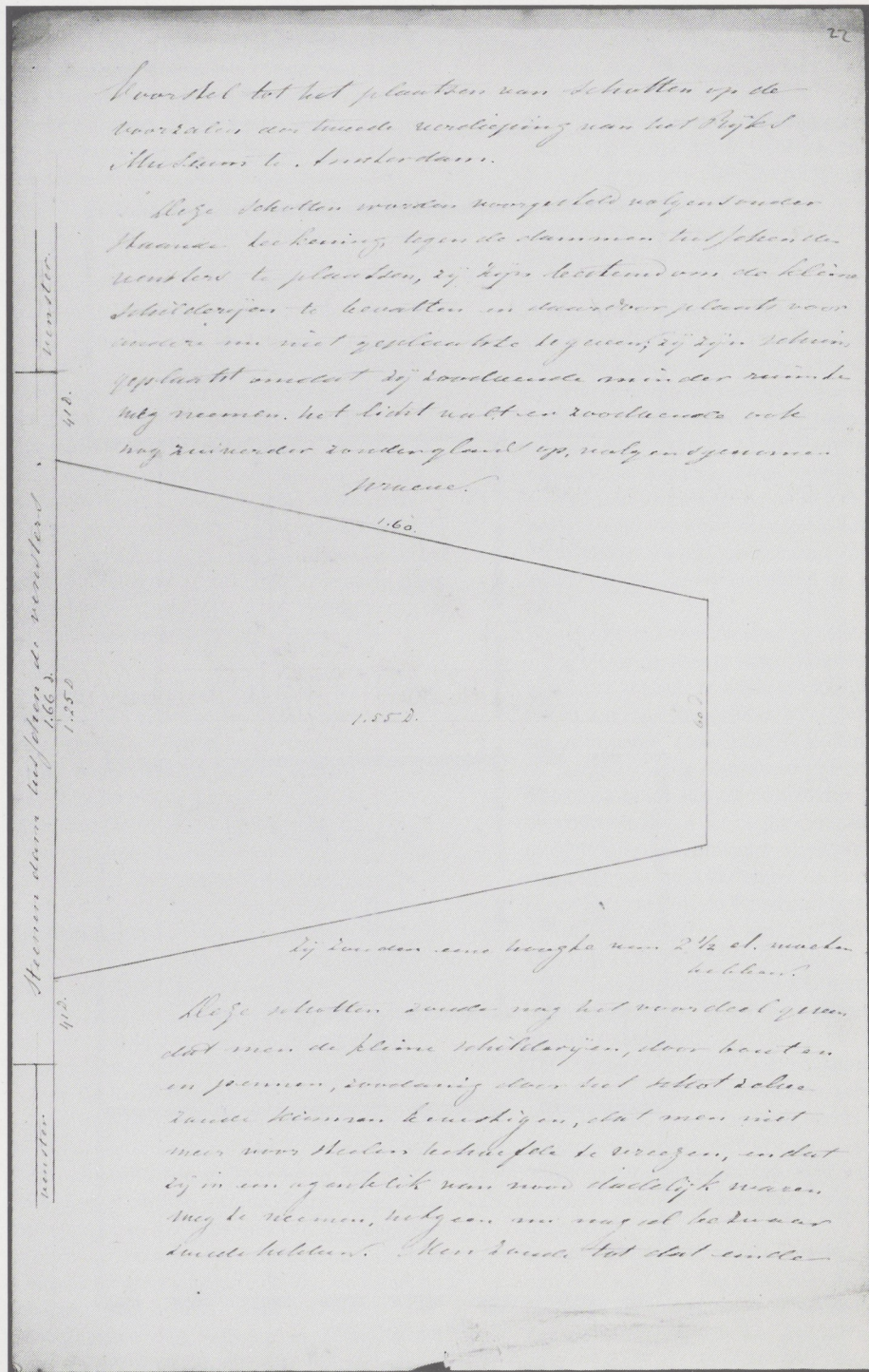
b

Bibliotheek van de
 Academie
 1ste verdieping.

grote voorzaal op de 1ste verdieping
 geheel voor het Museum
 en toebehoren.

Schied. 1. 200.

Afb. 6. Tekening voor schotten tussen de vensters in de voorzalen op de tweede verdieping, 1857. Ontwerp van P. L. Dubourg. Rijksmuseumarchief.

uitgevoerd. De schotten werden daar tegen de damwanden tussen de ramen geplaatst, één in de eerste, twee in de tweede en één in de derde zaal. Blijkens een bijgevoegde tekening (afb. 6) stak elk schot, dat bij de damwand 3,12 m en aan de kop 1,5 m breed was zodat de zijanten schuin op de vensters stonden, ongeveer 3,85 m de zaal in, die 8,5 m breed was. Aan elke kant van elk schot konden 9 à 10 kleine schilderijen hangen, zodat op deze manier 70 à 80 schilderijen extra konden worden geplaatst.

Het Bestuur van de Akademie maar vooral de Raad van Bestuur van het museum, die er het bekaaidst was afgekomen bij de herindeling van de ruimten op de eerste verdieping bleven nu uiteraard zoeken naar betere behuizing. De Akademie wees de minister in 1858 op het grote pand aan de Herengracht, dat vrijkwam door verhuizing van de Nederlandse Handelmaatschappij. Maar het lukte ditmaal evenmin als het in 1819 was gelukt om de beschikking te krijgen over het huis van Crevenna, dat achter het Paleis stond²⁹. De Raad van Bestuur wees in datzelfde jaar op een geschikt terrein voor de bouw van een nieuw museum, dat vrij zou komen door afbraak van de Waag op de Nieuwmarkt³⁰. De bouwkosten zouden gering kunnen zijn, *zeker in verhouding tot de waarde van de verzameling, wanneer men zich ten minste tot het noodzakelyke zal willen bepalen, zonder tot bouwkunstige versieringen over te gaan, zoo als men in andere landen voor Museum gebouwen gewoon is te doen, waardoor men dan ook te gelyk schoone monumenten sticht en het schoonheidsgevoel opwekt*. Natuurlijk kreeg men ook ditmaal nul op het request. Toch had die vasthoudendheid althans één gunstig gevolg: er werd een commissie benoemd, die de mogelijkheden nader moest onderzoeken. Het falen van deze commissie leidde in 1862 tot de instelling van een Commissie ter Voorbereiding der Stichting van een Kunstmuseum³¹. Zo bleef het denkbeeld van een nieuw, modern museumgebouw levend en werd het op den duur aanvaard. Het Rijksmuseum ging nu in het Trippenhuys zijn moeilijkste tijd tegemoet. Men was weliswaar verlost van die eeuwige

vergaderingen van de Akademie maar aan ruimte had men niets gewonnen. En op dat punt had men van Den Haag voorlopig niets te verwachten. In 1859 stelde de minister nota bene in alle ernst de vraag, of het Mauritshuis en het Museum Van der Hoop (het legaat van 225 schilderijen dat de stad Amsterdam in 1854 accepteerde en in het Oudemannenhuis onderbracht) bij het Rijksmuseum gevoegd zouden kunnen worden, indien de Akademie het Trippenhuys zou ontruimen³². Natuurlijk was daar geen sprake van.

In grote moeilijkheden kwam het museum eigenlijk pas weer in het begin van de jaren zeventig, toen het Rijk eindelijk de verplichting op zich nam tot de bouw van een nieuw museum. Het directe gevolg van dit in 1872 genomen besluit voor het museum was, dat nu gebeurde wat sinds 1823 (afgezien van twee enkelvoudige schenkingen in 1849 en 1852) niet meer was voorgekomen: het museum kreeg weer schenkingen en legaten. Een voorbode van die ontwikkeling vormde het legaat Dupper, dat al in 1862 (het jaar waarin de museumcommissie was ingesteld) bij testamentaire beschikking was toegezegd maar dat na de dood van de schenker in 1870 daadwerkelijk in het museum kwam; het betrof 64 schilderijen. In 1871 kreeg het Prentenkabinet er 17 portefeuilles bij met de portretverzameling van D. Franken Dzn. In 1873 ontving het museum het legaat Liotard: 15 pastels. Verschillende kleinere schenkingen volgden en aan het eind van de jaren zeventig werd er na een lange periode van laksheid ook weer een actief aankoopbeleid gevoerd. In 1880 bracht het legaat J. S. H. van de Poll 52 schilderijen binnen, in 1881 het legaat Bicker 44 schilderijen en tenslotte in 1884 het legaat van Swinderen 26 schilderijen. Geen wonder dat het museum in die laatste fase van de Trippenhuysperiode nogal eens werd vergeleken met een pakhuis. Waar men al die schilderijen heeft gelaten is niet helemaal duidelijk geworden. De plattegronden A t/m E, die naar alle waarschijnlijkheid in 1875 zijn gemaakt, zouden daaromtrent uitsluitel kunnen geven maar ze zijn niet teruggevonden. Het bestaan ervan blijkt, zoals in het begin gezegd, uit het

feit, dat van genoemd jaar af de verschillende vertrekken met een nieuwe nummercode worden aangeduid. Bovendien schreef Victor de Stuers, die op 1 juli 1875 was benoemd tot chef-referendaris van de afd. Kunsten en Wetenschappen van het departement, op 26 november van dat jaar een brief aan de Hoofd-ingenieur van de Waterstaat in Noord-Holland te Haarlem met het verzoek hem een kopie te zenden van de plattegronden van het Trippenhuys met de indeling der verschillende verdiepingen en de grens tussen museum en Akademie. Blijkbaar beschikte men in Haarlem niet over die plattegronden, want de hoofd-ingenieur kreeg ze op zijn schriftelijke verzoek van 13 januari 1876 aan de ingenieur in het arrondissement Amsterdam toegestuurd en zond ze reeds de dag daarop aan De Stuers in een aparte rol als bijlage bij zijn begeleidende brief. Deze plattegronden bevinden zich niet meer bij de correspondentie in het Algemeen Rijksarchief en kunnen als verloren worden beschouwd³³. Indien de ingenieur te Amsterdam inderdaad kopieën heeft gestuurd en niet de originele tekeningen, zou men deze nu kunnen aantreffen in het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem. Maar het archief van de Rijkswaterstaat in Noord-Holland over de periode 1868–1879 werd in 1879 in verband met een organisatorische wijziging van het onderhoud van rijksgebouwen overgedragen aan de Rijksbouwkundige J. van Lokhorst in Den Haag³⁴. In dat archief bevinden de gezochte plattegronden zich echter ook niet. In het verleden is dergelijk materiaal nogal eens door het Algemeen Rijksarchief overgedragen aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg maar ook bij deze dienst is niets gevonden. Het museum zal zelf natuurlijk ook zo'n stel plattegronden hebben gehad maar in het Rijksmuseumarchief is er tevergeefs naar gezocht.

Om het legaat van den Heer L. Dupper behoorlyk te plaatsen, leest men in 1872 in het copyboek³⁵, *heeft men daartoe eene der zalen gebezigd en de kunstwerken die daar vroeger waren tentoongesteld op de bovenste verdieping die vroeger tot magazyn en atelier voor herstellingen diende; de zalen voor het publiek geopend zyn hierdoor met eene vermeerderd,*

maar de ondoelmaticheid van het gebouw tot gebruik van een Museum is hierdoor nog sterker dan vroeger aan den dag gekomen.

Voor het eerst werd het publiek nu dus ook toegelaten tot de derde verdieping. Het bedoelde vertrek was ontstaan door samenvoeging van de ruimten nr. 9 en 10 op de plattegrond van 1823 (afb. 1). Uit de *Gids voor Amsterdam*, uitgegeven door Van Holkema in 1882, blijkt, dat op de tweede verdieping het legaat-Dupper was geplaatst in de noordelijke hoekkamer aan de achterkant (dus boven de Staalmeesterzaal), het legaat-Van de Poll (p. 60) in de zuidelijke hoekkamer aan de achterkant en het legaat-Bicker (p. 60) in het tussen deze kamer en de binnenplaats gelegen kabinet, dat voordien als bergplaats was gebruikt. Resumerend is het Rijksmuseum in het Trippenhuys achtereenvolgens aldus ingedeeld:

1817–1845

begane grond: noordelijke voor- en achterkamer (dienstwoning) en zuidelijke voor- en achterkamer (prentenkabinet) van het noordelijke pand;

eerste verdieping: voorzaal (tevens vergaderzaal) over de volle breedte van het gebouw;

tweede verdieping: rechthoekige noordelijke en vierkante zuidelijke voorzaal en vier achterzalen, te zamen de gehele verdieping beslaand.

1845–1855

begane grond: idem;

eerste verdieping: idem;

tweede verdieping: vierkante noordelijke, rechthoekige middelste en vierkante zuidelijke voorzaal (de laatste van 1845–1847 in gebruik als vergaderkamer van de Commissie van Toezicht) en vier achterzalen.

1855–1870

begane grond: idem;

eerste verdieping: rechthoekige noordelijke voorzaal en vierkante noordelijke achterzaal;

tweede verdieping: idem (sinds 1857 met vier schotten in de drie voorzalen).

1870-1881

begane grond: idem;
eerste verdieping: idem;
tweede verdieping: idem;
derde verdieping: noordelijke achterzaal.

1881-1885

begane grond: idem;
eerste verdieping: idem;
tweede verdieping: idem, uitgebreid met kabinet tussen zuidelijke achterzaal en binnenplaats;
derde verdieping: idem.

Noten

* Deel I (Bestuursvorm en personeel) en II (De verbouwing van het Trippenhuis volgens de plannen van Abraham van der Hart) verschenen in dit *Bulletin* 29 (1981), blz. 79-100 en 136-162.

¹ K. M. C. Zevenboom, *De bemoeiingen van het Instituut en de Akademie met het ijkwezen*, Amsterdam 1960 (Verh. der Kon. Ned. Akademie van Wet., afd. Letterk., NR LXVII, 1).

² Rijksmuseumarchief (RMA), Copyboeken (CB) 27.1.1823.

³ RMA, map C (1821-1828), tussen nr. 46 en 47. Th. H. Lunsingh Scheurleer, 'Geboorte en jeugdijaren van het Rijksmuseum', *Bulletin van het Rijksmuseum* 6 (1958), afl. 3-4 (*Het Rijksmuseum 1808-1958: Gedenkboek*), blz. 17, beeldt alleen de plattegrond van de begane grond af.

⁴ RMA, CB 9.4.1829, 8.11.1833, 12.12.1833.

⁵ Den Haag, Algemeen Rijksarchief (ARA), Binnenlandse Zaken (BiZa), OK&W 1815-1848, nr. 4031 (niet opgenomen in het Copyboek van het Rijksmuseum): brief van Apostool d.d. 19 mei 1817, waarin hij de indeling van het museum beschrijft. De tweedeling van de zaal wordt ook vermeld in RMA, CB 1.1.1822.

⁶ RMA, CB 8.1.1845.

⁷ Lunsingh Scheurleer, *op. cit.* (noot 3), blz. 38 onderaan en blz. 39 onderaan. P. J. J. van Thiel, 'Chronological history of the Rijksmuseum painting collection', in: *All the paintings of the Rijksmuseum in Amsterdam*, Amsterdam/Maarsse 1976, afb. 14 en 15.

⁸ Van Thiel, *op. cit.* (noot 7), blz. 19.

⁹ Van Thiel, *op. cit.* (noot 7), blz. 19-20.

¹⁰ RMA, Notulen Commissie van Toezicht (Not. CvT) 28.12.1844.

¹¹ RMA, Not. CvT 17.6.1845, 14.8.1845.

¹² KB van 26.10.1851, nr. 3, geëffectueerd met ingang van 31.12.1851. J. Huizinga, Van Instituut tot Akademie, *Jaarboek der Koninklijke Akademie van Wetenschappen* 1921/22; herziene uitgave in: *Tien studiën*, Haarlem 1926; herdrukt in: *Verzamelde werken*, dl. 8, Haarlem 1951, blz. 426-449. H. A. van Goch, Nog iets over het Trippenhuis, *Historia* 5 (1929), blz. 11. H. A. van Goch en M. E. 't Hart, *Het Trippenhuis*, Amsterdam 1945 (tweede, door 't Hart herziene uitgave), blz. 51. Th. H. Lunsingh Scheurleer, 'Een eeuw Rijksmuseum in vogelvlucht', vervolg op *op. cit.* (noot 3), blz. 45. In 1938 werd de naam van de Akademie gewijzigd in Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

¹³ RMA, CB 28.10.1852.

¹⁴ RMA, CB 31.12.1853.

¹⁵ RMA, CB 28.2.1854.

¹⁶ Van Goch en 't Hart, *op. cit.* (noot 12), blz. 52.

¹⁷ Van Goch, *op. cit.* (noot 12), blz. 11-17. W. A. Keuzekamp, 'De plannen voor het Rijksmuseum', *Bulletin van het Rijksmuseum* 8 (1960), blz. 117-134. Peter Janzen, 'Het Rijksmuseum aan de Stadhouderskade te Amsterdam; Een wordingsgeschiedenis', *De negentiende eeuw* (documentatieblad Werkgroep 19de eeuw) 2 (1978), blz. 149-178. J. A. A. Bervoets, 'Een utopisch museumproject: de actie 'Volk en Kunst' van Alexander Ver Huell', *ibidem*, blz. 205-214. Nop Maas, 'Stelde Vosmaer voor het Rijksmuseum af te breken?', *ibidem*, blz. 251-253. Peter Janzen, 'Had Vosmaer gevoel voor humor?', *ibidem*, blz. 253-255. Nop Maas 'Carel Vosmaer en het Rijksmuseum', *De negentiende eeuw* 4 (1980), blz. 171-206.

¹⁸ RMA, CB 30.3.1854.

¹⁹ ARA, BiZa, OK&W, nr. 173 d.d. 25.2.1854 en 5.3.1854.

²⁰ ARA, BiZa, OK&W, nr. 176 d.d. 14.4.1854.

²¹ RMA, CB 24.5.1854. ARA, BiZa, OK&W, nr. 179 d.d. 24.5.1854 met bijgevoegde plattegrond.

²² Dit citaat uit de brief van mei 1854 kan niet slaan op de nieuwe, door J. H. Leliman in 1855-'56 uitgevoerde kunstzaal, waarvoor het plan in september 1854 werd goedgekeurd, maar moet betrekking hebben op de kunstzaal van M. G. Tetar van Elven, die in 1841 gereed was gekomen.

²³ ARA, BiZa, OK&W, nr. 179 d.d. 30.5.1854 en nr. 185 d.d. 12.8.1854.

²⁴ RMA, CB 6.3.1855. Ten onrechte meende ik indertijd, dat de tweedeling van de zaal in 1870 had plaatsgevonden: *op. cit.* (noot 7), blz. 22.

²⁵ RMA, afd. Rijksmuseum van Schilderijen, Bestekken onderhoud Trippenhuis en Paviljoen Welgelegen, nr. 5.

²⁶ Naar die tekening is niet gezocht.

²⁷ RMA, Not. RvB 14.2.1856.

²⁸ RMA 13/54, Dossier Dubourcq, nr. 22 d.d. 23 mei 1857, met twee bijlagen (nrs. 23 en 24) door W. J. M. Engelberts, waarvan één gedateerd 2 juni 1857, waaruit blijkt dat de schotten inderdaad zijn uitgevoerd.

²⁹ Van Goch en 't Hart, *op. cit.* (noot 12), blz. 49.

³⁰ RMA, CB 25.5.1858.

³¹ Zie de bij noot 17 opgegeven literatuur; voorts F. J. Duparc, *Een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed*, Den Haag 1975, blz. 53-54, en Van Thiel, *op. cit.* (noot 7), blz. 22-23.

³² RMA, CB 15.6.1859.

³³ ARA, BiZa, K&W, Rijksmuseum, nr. 28. Rijksarchief in Noord-Holland, agenda van de hoofdingenieur van de Rijkswaterstaat in Noord-Holland, minuut van de geleidebrief van 13.1.1876, nr. 44 in het archief van het arrondissement Amsterdam; *ibidem* 14.1.1876, nr. 86.2F/2.

³⁴ Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven 1917, I, blz. 469 ff.

³⁵ RMA, CB 17.1.1872.